

## BŰN ÉS BŰNHÓDÉS A RÉGI SZENTMIHÁLYON<sup>1</sup>

Mi a bűn? Az egyház szerint áthágása az isteni törvénynek, vagy el-  
lentmondás az isteni akarattal szemben. A jogász szerint pedig lényege az,  
hogy az nem valami eredeti vagy természeti szükségességű, hanem etikai  
szabadságból ered, és ezért megsértése az erkölcsi világrendnek.

Természetes, hogy a bűnt elkövetőnek bűnhődnie kell az elkövetett  
bűnéért. A büntetés pedig kényszereszköz, amely mint adott cselekvési sza-  
bállyal ellenkező magatartás erkölcsi rosszállása nyer alkalmazást. Ma már  
a kultúrállamban az élet, szabadság, vagyon és becsülés megvonása szolgál  
büntetésül.

Az emberiség története során fokozatos fejlődés útján jutott el a mai  
kultúrállamig. A fejlődés folyamán minden változásnak van kitéve. Így a  
különböző korok erkölcsi felfogásában is állandó volt a változás. Tehát  
nyugodtan állítható az is, hogy minden kor a maga felfogása szerint minő-  
sítette az erkölcsi világrend megsértését, vagyis a bűnt. A közösség, az ál-  
lam fejlettségének a fokához mértén szabta meg a megtorlásul elszénve-  
dendő büntetést is. Idő haladtával változott tehát a bűn minősítése, éppúgy,  
mint a megtorlása.

Akár magát az egész társadalmat vizsgáljuk, akár egyes rétegeit, a bűn  
minősítése és megtorlása tekintetében, korok szerint, vagy rétegek szerint  
lényegesek a különbségek. Ami a XVIII. században még bűnnek minősült,  
azt ma már senki sem tekintené annak, vagy legalábbis másként minősít-  
né. Amit akkor még testconkítással, orr, fül, vagy kar levágásával torol-  
tak meg, azt ma már csak egyszerű pénzbírsággal büntetnék. Ugyanegy kor-  
ban is lehet különbség a társadalom rétegződése szerint is. Másként minősít  
és ítél egy társadalom vezető rétege, másként a vezetett tömeg — a nép.

Sztm. t. = „Szent-Mihály község története, tekintettel ref. egyháza történetére.”  
Sörös János. Debrecen 1887.

Nyh. Áll. Lt. = Nyíregyházi Állami Levéltár

fasc. = fasciculus

act. = acta

Közs. jzkv = Községi jegyzőkönyv

it. = ítélet

vég. = „végezés”, végzés

hat. = határozat

Ref. egyh. prot. = Református egyház protocolluma

<sup>1</sup> A századfordulói a község neve „Szentmihály”. Az ekkor történt helységnév-  
rendezés során „Búdszentmihály” nevet kapta. Az 1941. évben bekövetkezett és a  
szomszédos Búddal való egyesítéstől ugyancsak „Búdszentmihály”, de 1952-ben a nevét  
„Tiszavasvárira” változtatták.

A továbbiakban Szentmihály község XVII—XIX. századbéli életéből, főként írásos adatok alapján vizsgáljuk meg azt, hogy a község vezetősége („kommunitás”) és a felsőbb hatóságok, valamint az egyház, milyen cselekményeket minősítettek bűnnek és hogyan torolták meg, milyen fenyegetésekkel azokat. Egyben azt is nézzük, hogy a községvezetés felfogásával ellentétben, miket nem tekintett bűnnek a kor népe.

A nép szemében századokon át nem minősült bűnnek, lopásnak az, ha valaki az uraság szénájából, vagy más renden levő vagy felgyújtott szénájából, takarmányféleségéből, a határba mentében, vagy onnan jöttében „ülést gyúrt” maga alá. Kevés is volt, mert csak két jószágát elégítette ki vele egy etetéskor. Azt sem tartották bűnnek, ha az urasági erdőből, vagy fasorból gereblye-, szerszám- vagy ostoronyelet vágott valaki, mert „nem pusztul belé az úr!” Az ilyen eseteket még az urasági csőszök és erdőőrök is elnézték, sőt elnézte még maga a gróf is. Egy alkalommal a kastélybeli kerttel összefüggő erdőben gereblyenyelet vágott az öreg Kotán Nagy Gábor. Ballagott vele az erdőből kifelé. Közben észrevette nagy megrökönyődéssel a közelében és felé sétáló grófit. Váltott az esze. Énekelni kezdett egy vallásos éneket:

*„Ha én az árnyékos erdőben mulatok,  
Rólad lesznek bennem minden gondolatok . . .”*

Tovább is énekelve húzta maga után a gereblyenyelet. Előbbi útírányát már nem változtathatta meg s így találkozott az éneket megállva hallgató urasággal. Nagy kalapemeléssel köszöntötte. Az fogadta a köszönést és megjegyezte, hogy ahonnan azt vágta, — talált volna annál különbet is. Szóra sem érdemesítette a lopást.

A mai napig sem tartja bűnnek a nép a dohány lopását és a szűzdohány szívását. Szűz, mert „finánc nem látta”. A vadorzás különböző formái sem vétkek a nép szemében. A nyulat és őzet fogta hurokkal vagy törrel, de puskával is vadászott rá. A foglyot lószőrből készített hurokkal fogta. A fácánra pedig esti felgallyazás után vadászott, lelőve azt a fáról. A pásztor élelmét a kenyeren kívül a nyáj adta mindig. A tejet kifejte. A túrót és gomolyát jól megvámolta. A fiatal süldő, bárány vagy borjú húshoz is könnyen jutott. Ha kellett, a bőrével könnyen elszámolt. Az egyik kondászmadó pl. egy alkalommal pénzsűkén segítendő, 4—5 süldőt eladott az „úr”-éből. Érzett is egy kis lelkiismeretfurdalást. Félt a felelősségrevonástól. Megpróbálta hát magát. Szalonnát sütött. A sült szalonna forró zsíráját a tenyerébe csorgatta. Látta, hogy kibírja s megnyugodtan mondta: „Most már akár a csendőr is jöhet!” — Ha kellett, a pásztorok kihúzták egymást a bajból. Egyik nyájából a másikba csapták át a jószágot ideiglenesen, hogy ne találjon hiányt az „úr”. Az elalvó pásztor nyájából pedig kikanyarítottak éjjel annyit, amennyi éppen kellett. Ez sem volt vétkek. Az úréval kapcsolatosan úgy érvel a nép, hogy „jut is, marad is”. Az uraság gondolkodásában is lehetett ilyen, mert amint mondta: „Tudom, hogy engem mindenhol és minden percben lopnak és mégis gróf vagyok!” Egy magtár gazdája egy alkalommal pénzt kért volna tőle kölcsön, hogy meglevőt pótolva megvehessen egy házat. Az úr megkérdezte tőle, hogy hány éve magtárgazda már. Mikor az azt válaszolta, hogy huszonöt, — így szólt: „Aki énnálam huszonöt évig volt magtárgazda és még csak egy házat sem tudott szerezni magának, az megérdemli a maga sorsát!”

Azt sem tekinti bűnnek a nép, ha valaki tököt lop a tengeriföldről. A kis macska is csak úgy válik be biztosabban, ha a más kerítéséről emelik le. A kuruzslásnál vagy gyógyításnál felhasználtak egy részét meg lopni kell, mert csakis úgy használ. Ha a szőlőskertben egy állapotos asszony szőlőt vagy gyümölcsöt eszik a máséból, még a károsult sem veszi vétéknek, mert ha nem enne akkor, amikor megkívánja, „letenné Petit”, vagyis elvetélné. Bűné csak akkor válna, ha nemcsak enné, hanem el is vinne belőle. A talált pénzt vagy tárgyat pedig lelkiismeretfurdalás nélkül tartja magáénak a megtaláló. Azzal altatja el magában az esetleg feltámadó önvádat, hogy „megtalálta a szerencséjét”. A tiltott pálinkafőzést sem sorolja a bűnök közé. A fortélyosan kiagyalt technikai megoldások és hely ügyes megválasztása révén csak kifőzi, ami kell neki. Mire elfogyna, ismét „csurgat”, hogy legyen.

Felfogásuk szerint nem bűn lopni a gazdagtól, de a fősvénytől sem. Az ügyetlen meg „miért hagyja”. A lopást, tolvajlást nem ismerik be, csak legfeljebb így: „Nem loptam — szereztem!”

Régen vége a pogánykodásnak, de régi nyomai még most is ott vannak a nép lelkében. A babonák is kihalóban vannak, de még fel-felbukkannak itt-ott. A boszorkánysággal kapcsolatosan az öregek még ma is mondják, hogy a boszorkányok, „látók”, „tudósok” próbatételének a helye a „Lyu-kashalom”. A boszorkánygyűléseknek, vigadozásaiknak pedig a „Kincsespart” a megszokott helye. Emlegetik még a „Kis-Gyepáros”-t is, de csak annyit tudnak róla, hogy ott nyúzták meg Bunda Vargát”. Azt sem tudják, hogy nevében a „varga” foglalkozása vagy a családneve volt, s azt sem, hogy mi volt a bűne.

A rontás, szemmel verésben való hit még fel-felrémlik bennük. Ha valaki rontó hírébe keveredik, nagyon bűnösnek tartják. Az állatrontás gyanújára nagyon felháborodnak. Isten ments attól is, hogy valaki véletlenül a jószáguk szőrét visszájára simítsa meg, mert a Tisza vize sem mossa le róla a gyanút: „El akarja vinni a tehén tejét”. Ez nagy bűn. Az állattartással kapcsolatban alaptalanul gyanúsítják meg egymást. Az állatlopás a legnagyobb bűn talán a szemükben. Még a törvényes megtorlással is elégedetlenek. A lótolvaj a legalpáribb ember szerintük.

A boszorkánykodásnak egy emléke ma már csak a „Danáné halma”. A nép szerint itt égették meg szőlővenyigén (rőzsén) Danánét, a boszorkányt.

Míg az egyházfegyelem nagyobb volt, mert az egyház a polgári hatóságokat is erősebben befolyásolhatta, kisebb vétkeket is erősebben toroltak meg. Századokkal ezelőtt pedig bűn volt az olyan cselekmény is, amit ma már senki sem tartana bűnnek. Így pl. Szentmihályon a XVIII. században a dohányzókat, „kik kertben, vagy utcán dohányoztak, szóval fedelen kívül, 12 dénárra büntették.” „Nem volt szabad két templom (templomozás) előtt senkinek még a szőlőjébe sem kimenni, különben a kertgazdák az ilyenektől zálogot vettek”. Büntették azt is, aki a „takarodó” és a „bolygó” harangozása közötti időben, tehát „éjnek idején” elhagyta a házát „és már a negyedik házig, vagy kertig távozott házától méltó ok nélkül”. Ilyen esetben is 12 dénár volt a bírság. (Sörös: „Szentmihály története” 156. l.).

Az írott törvények alapján bűnnek minősített cselekményekről folyamatos feljegyzések alapján 16 évről (1837—1853) tudtam adatokat szerezni a tanács jegyzőkönyvéből. Erről az időről 233 olyan esetet jegyeztek fel,

amelyekkel kapcsolatban eljárást folytatott a tanács. A nagyobb bűneseteknél a szolgabírónak vagy a vármegyének adták át a vétkest büntető eljárás lefolytatása végett.

Az egyházi megtorlásról készült feljegyzések a XVIII. század elejétől állnak rendelkezésre. Itt a tényleírások nem eléggé részletesek.

Ha az előbb említett és a tanács előtt tárgyalta cselekményeket minősítjük, a következő csoportosítást kapjuk:

„motskolódás, betsmérlés”	65 eset
lopás	64 ”
verekedés, testi sértés	22 ”
vagyonrongálás	15 ”
szülők vagy feleség elleni vétség	14 ”
botránys részegség, káromkodás	11 ”
közrend elleni vétség	11 ”
hatóságsértés	6 ”
„nős parázñaság”	5 ”
kóborlás	4 ”
hatósági közegek visszaélése	4 ”
csalás	3 ”
hamis vád	2 ”
sikkasztás	2 ”
„gyermekvesztés”	2 ”
emberölés	1 ”

Itt még meg kell jegyezni azt, hogy a káromkodás legtöbb esetben a „betsmérlés”-t, verekedést és hatóságsértést is kísérte. Ha külön csoportosítanánk, akkor a fenti felsorolásban az élen járna.

#### A MEGELŐZÉS

A bűnök elhatalmasodását részben az országos érvényű törvények, részben az egyház törvényei és szigorú fegyelme igyekeztek megakadályozni. Ezekon kívül az önkormányzattal bíró vármegye is alkotott rendszabályokat, amelyekben elriasztó céllal kilátásba helyezett, vagy alkalmazott is olyan megtorlásokat, amelyek visszariasztották az embereket a pűnözéstől. A „parasztvármegye” életrehívása után a községek igazgatására szervezett előljáróságok, kommunitás stb. a nem főbenjáró bűnök megtorlására jogot nyertek. A földesuraknak pallosjoguk is volt. A faluban a halálos ítéletet is végrehajtották. A jelenlegi szőlőskert északi szélén fekvő Akasztóhalmon még a XVIII. század végén is állott az akasztófa.<sup>2</sup> A II. József idejében készült katonai térképen is fel van tüntetve „Galgen” megnevezéssel. Ennek a léte és látása is visszataszító volt. Előbb az időnként felburjánzó bűnök elszaporodásának megelőzésére született meg 1653. dec. 5-én egy megyei szabályrendelet. Címe: „Szabolcs vármegye delibertuma (végzése) a latroknak, szitkozódóknak büntetések felől.” Részleteiből: „... tudniillik: Ördögadta, ördöglelkű, eblelkű, ebbitű... és több éktelen

<sup>2</sup> Nyh. Áll. Lt. fasc. 53. act. 540. 1752.

szitkozódások” mondója „a piacon való kézi kalodába szegeztessek, ott prédikációt hallgatván fúratossal azután jót tizenkettőt rajta csapjanak azután ekklezsiát kövessen érte.” — „A pajkosok pedig akik ku...-kat tartanak, s k...-kal együtt megtaláltnak s megfogatnak, erősen hóherral megverettessenek. A k...-nak az orrok első kimenésekért ugyanakkor el is metszessenek, hogy legyen az ő k...-ságoknak jele rajtok. Hogy ha másodsor is ki-mégyen az olyan bélyeges asszony, s kézbe akad, tehát minden kedvezés nélkül a vízbe vettessék, vagy feje vételessék. A pajkosoknak büntetése lézen flor.12.“ (forint).<sup>3</sup> Az 1677. évben Szatmár nemes vármegyéje is adott ki egy még az előbbinél is drákóibb szigorrról tanúskodó „szentenciá”-t.

A megelőzést szolgáló fentebb ismertetteken kívül a 18. században szokássá vált Szentmihályon az, hogy a falu tanácsa feltételekhez kötötte a beköltözést azért, hogy „a vallásos élet, közerkölcsiség az időnként itt letelepedett idegenek által meg ne metelyeztessék”. Például 1745-ben „Tisza Vidről beköltözött Nemes Varga János csak azon feltétel alatt fogadtatik be lakostársnak, ha magát becsületes ember módjára viseli és ha ő két magyar forintokat lefizet, mely összeg lefizetése után meghagyatott, hogy a taxát mint más, úgy ő is rendesen fizesse.”<sup>4</sup> Az 1773. évben pedig Szücs István lakásra csak úgy bocsáttatik be, hogy ha ennek utánna legkisebben excedál (kihág) a helységből végképpen proscibáltassék” (számkivettessék).<sup>5</sup>

Ugyancsak a fenti században hasonlóan a megelőzés érdekében rendszerezítette a tanács az ünnepélyes nyilatkozat („alba”, „reversalis”) vételet, hogy a vétkeseknek az újabb botlását megakadályozzák. Ezekben az „illető bevádolt egyéntől a magistrátus reversalist vett melyben kötelezte magát az illető Istenházát gyakorolni, magát megjavítani, ellenkező esetben kénytelenítettett az előjáróság által már előre kiszabott büntetésnek aláadni magát.”<sup>6</sup> Így 1755-ben Kovács István reverzálisban fogadja: „Ha többször lopásban találtatik, tehát előbbeni cselekedete is előfordul, az akasztófától magát meg nem mentheti, hanem mint tolvaj felakasztatik.” Egy bűnös az 1763. évben reverzálisba foglalja: „Hogy teljes életében Isten törvénye szerint kívánja életét folytatni, legkiváltképpen a káromkodástól úgy megszűnik, hogy legkisebben is magát nem notáltatja<sup>7</sup> (teszi magát feltűnővé) különben a mostani deliberatio<sup>8</sup> szerint minden remélhető gratia<sup>9</sup> nélkül proscibáltatik<sup>10</sup> (száműzetik)”<sup>11</sup>. A század vége felé már nem vesznek reverzalist, hanem testi fenytésben részesítik a bűnözőket.

#### KÖZRENDÉSZETI SZERVEK. BÍRÁSKODÁS

Szentmihályon a közbiztonsági szolgálat ellátására a „város katonái” vagy „ármások” nevű szervezet volt hivatva. Ezek leginkább a katonai szolgálat alól mentesítettek („reklamánsok”) közül kerültek ki. Minden tiszt-

<sup>3</sup> Sárospataki Füzetek. II. évf. 782—785. l.

<sup>4</sup> Sztm. t. 157. l.

<sup>5</sup> Sztm. t. 154. l.

<sup>6</sup> Sztm. t. 154. l.

<sup>7</sup> Nem teszi feltűnővé.

<sup>8</sup> határozat

<sup>9</sup> kegyelem

<sup>10</sup> száműzetik

<sup>11</sup> Sőrés: Sztm. t. 155. l.

újításkor sor került a kiválogatásukra. A XVIII. században „ármáshadnagy”, vagy „ármásbíró” vezetése alatt 10 ármása volt a községnek. A XIX. században pedig már 14—16 volt a számuk. Az 1. és 2. tizednek külön „ármásbíró”-ja és 5—8 ármáslegénye volt. Ugyanúgy a 3. és 4. tizednek is. Általában közrendészeti és tűzvédelmi szolgálatot láttak el. Ezt „kéménykerülés”-nek is hívták. Szigorúan őrködnek a közerkölcsiség fenntartása felett, kötelesek voltak a káromkodókat és az „adta-teremtette” mondókat is az előjárásnak feljelenteni; a játszókat — akár legény, akár lány vagy asszony volt — 12 dénárra, a közbiztonság tekintetében a tüzes pernyét kiöntőket pedig 18 dénárba büntetni. Kötelesek voltak, „úgyszintén azokat is akik egyik házból a másikba csutakba vitték a tüzet” — megbüntetni.<sup>12</sup>

Az ármásbírók és ármáslegények kötelelességmulasztását a tanács (kommunitás) megtorolta. Ezt mutatja az egyik tanácsi határozat is: „K. Róka Bálint Ármás Bíró és Legényei több ízbeli fel szólításra sem járván el éjjeli kerülésbe — Végez: Róka Bálint ármás Bíró Róka András legényével 6 órai, a többi legények pedig 2 órai árestomra ítéltettek.”<sup>13</sup>

A bíraskodást a hadnagy (bíró) vezetése alatt álló tanács látta el. A tanács tagjai voltak: 1 törvénybíró, 1 nótárius, 1 városgazda és 10—14 tanácsbéli esküdt. Mindannyian titkos választás útján kerültek tisztségükbe. Hogy az ügyek intézését komolyan vették, mutatja egy 1852. jan. 16-án kelt határozat, mely szerint: „A község lakossága közhírrététel mellett legközelebb vasárnap reggelén értesíttetik — miként minden héten szerdán szombaton rendes tanács fogván tartani. Minden ügyes bajos illendően, vagy szóval, vagy írásban ügyeiről és bajairól a' község fő Bíráját — tanácsot megelőzőnapon értesítse 's ekként a' rendes napokon az ügyek minőségük szerint törvény engedte hatás kör szerint tárgyalatandók, bevégezendők — avagy körülmény törvényesen feljelentendők. Megjegyeztetvén hogy a' rendes törvénykezési díjjaik pontosan eleve fognak illetők által befizettetni.” Ugyanazon határozatban: „A tanácsnokoknak fő köteleisége . . . a minden héten szükségképpen tartandó szerdai és szombati tanácsgyűlésekben — reggeli 8 órára szokott ünnepélyességgel pontosan megjelenni, . . .”. A pontatlanul megjelenők, vagy meg nem jelenők és minden jelentés nélkül kimaradók 24 pengő krk-tól 1 ezüst pengőforintokig“ kiszabott büntetéspénzt fizettek.<sup>14</sup>

Az együttülő tanács formális tárgyalást tartott a hadnagy elnöklete alatt. Meghallgatta a panaszosokat, peres feleket, vádlottakat és tanúkat. Ha a bizonyítás teljes volt és a tény világosan felderítettett. „végzés”-ben, vagy határozatban rögzítették a döntést, vagy ítéletet. Ha a tény nem volt tisztázott — a felek „világos próbák előmutatására utasítottak”. Majd egy következő tanácsülésen hoztak döntést. Súlyosabb büntetések kiszabása esetében szükség volt arra is, hogy az ítéletet a földesúr is jóváhagyja és az csak azután lett végrehajtható. Ha az ügyben nemes ember is érdekelt volt, a tanácsülésre a nemesek hadnagyát és egy pár vezetőt szintén meghívták s ezek is részt vettek a tanácskozásban s az ítékezésben.

<sup>12</sup> Sörös: Sztm. t. 156. l.

<sup>13</sup> Közs. jzkv. 1839. 75. hat.

<sup>14</sup> Közs. jzkv. 355. l.

A bűn nagyságától függően más-más módon torolták meg azt. A büntetéseket általában négy csoportba oszthatjuk:

1. erkölcsi hatású, megbélyegző,
2. megszegyenítő, de testileg is sújtó,
3. erősebb testi fenyítés,
4. anyagi kihatású büntetések.

Az 1. csoportba tartozónak vehető a penitencia (poenitentia) tartása, vagy vezeklés és ekléziakövetés. Paráznaság és egyéb erkölcsi eltévelyedés esetén szabták ezeket ki a vétkesekre. Főként a penitenciatartásra mondhatjuk ezt, mert az ekléziakövetést már esetleg testi fenyítéshez is csatolták mellékbüntetésként. A vezeklést böjttel is szigorítva, egy vagy több héten, majd a XIX. századtól legalább 3 napon át kellett a vétkesnek tartania. A vétkező a feloldozásig ki volt tiltva a gyülekezetből s ezalatt úrvacsorában sem részesülhetett. A penitencia napjain a vétkesnek a templom előcsarnokában<sup>15</sup> („portikus”, porticus) levő padba kellett beülnie még az istentisztelet kezdete előtt. A nő, ha kisebb vétek terhelte, — takarhatta a szemét fekete fejkendőjének a lehúzásával. Fedetlen arccal kellett azonban ott ülnie, ha súlyosabb volt a vétke, vagy visszaeső volt. Az istentisztelet végeztével a penitenciát tartók csak utolsókként hagyhatták el a templomot, miután már a templomi gyülekezet minden tagja bemenet és kijövet is végignézte a vezeklőt. Ez volt a „nyilvános vezeklés”.<sup>16</sup> Volt egy enyhébb formája is, amikor csak a pap vagy még 2—3 presbiter előtt az egyházi hivatalban vagy a parochián vezekelt a vétkes.

Ekléziakövetésnél a vétkes a teljes templomi gyülekezet előtt szóban követte meg az Istent és az egyházat. Megjegyzem itt még azt, hogy a fenti büntetéseket egészen az 1832. évig a község tanácsa is kiszabhatta, mert eddig az ideig az egyház világi vezetősége a község tanácsából állott. Az egyház önálló világi vezető szerve, a presbitérium csak 1832-ben alakult meg.

Az egyház szerint tilalom volt a farsangolásra, „bolondos táncolás”-ra, fonókra, ivókra, labdázásra („jáccókra”), lakodalmi zenélésre, táncolásra, takaródó utáni kóborlásra, valamint a közönséges bűnökre. A tilalmat megszegő híveket felelősségre vonták. A táncolást az egyház azért is tilthatta Szentmihályon jobban, mint máshol, mert a XVII. század végén itt lelkészkedő Szentpéteri István prédikátor itteni működése alatt állandóan erősen ostromozta híveit a táncolásért. A Bod Péter Athenasában megjelent egyik írásában a „Tánc pestisé”-ben is kizárólag csak a táncolással foglalkozik, ami szerinte legnagyobb szülője a bűnnek. Az ő felfogását teszi magáévá és újítja fel 1773-ban Debretzeni János a debreceni egyházmegye esperese az „Instrukció”-jában így: „Meg kellene tiltani az egyvelges játékokat, tántzokat, melyekben szemtelen cselekedetek gyakran történnek és azok után a Válások”.<sup>17</sup>

A tilalmakat megszegők vagy közönséges vétkeket elkövetők felderítésére hivatott egyházi közegek voltak a kurátor (gondnok) és az egyház-

<sup>15</sup> Porticus = előcsarnok

<sup>16</sup> Publica poenitentia = nyilvános vezeklés

<sup>17</sup> Ref. egyh. prot. 1772. év. 106. l.

fiak. Ezek az ilyen irányú kötelezettségeik teljesítésére esküt is tettek. A kurátor esküjében így kötelezte el magát: „... a botránkoztató bűnöknek ki irtásában minden tehetséggel munkás lések”. — Az egyházi esküvésében pedig ez volt: „Ha mi botránkoztató bűnököt szememmel látok, vagy mások által bizonyosan meg tudok, minden személyválogatás nélkül, oda ahová illik, bémondom.”<sup>18</sup>

A vétkező nyilvános bűnbánatot tartott. Tartama a XVII. században 2—3 hét, később már csak egy hét vagy 2—3 nap volt. Ez alatt a gyülekezeti közösségből is ki volt zárva. A penitenciára kiszabott idő leteltével, ha a kiszabott tilalmakat megtartotta és bűnét nyilvánosan megbánta, illetve annak igaz jeleit mutatta, visszafogadták a hívek közösségébe.

Mind a penitenciatartásnak, mind az eklézsiakövetésnek kötött formáságai voltak. Vidékünkön a „Geleji kánon” szerint történt. Eszerint, ha a bűnös megtartotta a kiszabottakat és bűnét megbánta, egy egyházi ember a templom purtikusából beszólitotta a gyülekezetbe. Az feketében, mint a vezeklés alatt is, a templom közepére menve az úrasztalánál letérdelt. Utána megkövette az Istent és az ekléziát, elmondván a lelkész által előmondott bűnvalló imát. Ezután a lelkész az Úr irgalmára hivatkozva s az Úr bocsánatát ígérve mondta ki a feloldozást és a gyülekezeti közösségbe való visszafogadást: „Azért én Istennek méltatlan szolgálja látván penitenciatartásodat és életednek megjobbítását, minden te bűneidből és nevezetesen amelyért tilalomban és átokban voltál eddiglen, úgymint a paráznságnak (stb.) vétkeiből és annak egyházi büntetéseiből, az átoknak kötelékéből megoldozlak és felszabadítlak téged!”<sup>19</sup> Hogy a formaságokat itt is kánon szerint tartották, igazolja egy 1790. júl. 21.-i protocollumban levő bejegyzés, mely szerint: „Balog Sára canon szerint” ... penitenciát tartott.

Az egyháznak az egyháztaggokkal szembeni magatartását a 19. század elején királyi rendelet korlátozta. Ezt a szentmihályi ref. egyház 1811. évi jegyzőkönyvébe a 34. lapra beírt egyik szuperintendenciális rendelet mutatja, mely így hangzik: „2°. Hogy senki Tiszteletes Uraimék között a Kegyelmes Királyi parancsolatok ellen a paráznságot Eklézia követésre erővel, vagy a Tanács hatalmával ne kényszerítse, lévén különben is az Eklézia követés, az Ekléziának beneficiuma.” Ezután már csak olyan feljegyzéseket találunk a protocollumokban, amelyiknél a szövegből kitűnik, hogy a vétkes „önkéntes” penitenciát tartott, vagy „önként” követte meg az Istent és az Ekléziát.

A 2. csoportba sorolható fenyíték volt a kalodába zárás és a pellenđerhez kötés. Szabolcs vármegye rendei 1607-ben kötelezték a bírákat, a gonosztevők megfegyelmezésére szolgáló kalodák megépítésére s felállítására. Itt a XVIII. században még használták. A XIX. sz.-ban már csak a pellenđer állott a községháza udvarán. Egy földbeásott oszlop volt ez, amelyhez a büntettest „nyakvas”-sal hozzácsatolták. Ez 1826-ig állott. Akkor nemes Gál István felháborodásában kivágta, mert egy jobbágyot, aki vonakodott az uraság részére „hosszú fuvart teljesíteni” — télvíz idején nyakvassal a pellenđerhez csatoltak. Nincs adat rá, hogy Gál Istvánt felelősségre vonták volna ezért. Nyakvasakat a tanács 1839-ben a szőlős-

<sup>18</sup> Ref. egyh. prot. 1811. 8—10. l.

<sup>19</sup> Samarjai M. János: „Az helvécziai valláson levő eklézsiáknak ... rendtartásokról való könyvecské” Lőcse. 1836.



kertnek mindhárom kapujára is szereltetett, hogy a szőlőskerti tolvajokat ott nyomban fenyíthesse a kertbírótság.

Börtönbe (áristomba) zárták órákra vagy napokra a férfiakat és nőket egyaránt, ha a testi állapotuk miatt testi fenyítésben nem lehetett őket részesíteni. Ugyancsak idezárták a részeg és garázda büntetett a tanács tárgyalási napjáig, vagy itt őrizték a nagyobb vagy főbenjáró bünt elkövetőt addig, míg a szolgabírónak, vagy a megyének átadhatták. Ugyancsak áristomba került a nemes is, ha bünt követett el, mert a nemest az akkori törvények szerint nem volt szabad testi fenyítésben részesíteni. Az áristombbüntetést szigorították az élelemnek kenyérré és vízre szorításával, valamint kurta- vagy hosszúvasban való eltöltéssel is.

Harmadik csoportba tartozott a megpálcázás és a korbácsolás. Ezeket a fenyítéseket a deresre fektetett bűnösökön bottal („fúratossal”), pálcával vagy korbáccsal az alfelükre mért meghatározott számú ütéssel hajtották végre. A pálcázás inkább megszegyenítő, mint nagy fájdalommal járó volt. A „kemény” pálcautés már súlyosabb testi fenyíték. Legsúlyosabb volt a korbácsütés. Ezt, ha súlyosbítani akarták, a templomból kijövő vasárnapi gyülekezet előtt, a templom előtti téren hajtották végre.

Az anyagi kihatású büntetések legtöbb esetben kapcsolt, mellékbüntetések voltak, testi vagy elzárásos büntetések mellett. Leginkább kártérítő jellegű volt ez a legtöbb esetben. A hamisított ital hordóját a hadnagy „bevágathatta”, a hamis mértéket pedig összetörethette.

A büntetés súlyosabbá tételét jelentette az is, ha a vétkesnek megszegyenítő külsőségek között kellett esetleg a lopott holmit, tyúkot stb. visszaszállítani a jogos tulajdonosához. Menetben kiabálnia kellett pl. ezt: „Így jár, aki tyúkot lop!” Ilyenkor a tanács tizedese kísérte a tettést és dobszóval hívta fel a lakosok figyelmét a gyalázatos bűnözőre és tettére. Megtörtént az is, hogy a testileg fenyített jobbágyok nemesi származású büntársát levett kalappal a deres mellé állították mindaddig, míg büntársán a pálcázást végrehajtották. Fiatalabb korban levő családtalan férfiakat „cégéres bűnbe esve” az előljáróság esetleg katonának adta a quótában, vagyis a községre kiszabott újoncszámban.

#### „V É G E Z É S E K”

A következőkben Szentmihály tanácsának jegyzőkönyveiből, valamint az egyházi feljegyzésekből vett eseteket ismertetek. Céлом, hogy ezek útján igazoljam az elmondottakat. Céлом az is, hogy megmutassam, hogy a laikusnak mondható bíróság az általa tárgyalt ügyeket milyen szemszögből nézve bírálta és hogyan szolgáltatott igazságot. Egyúttal az is lehetővé válik, hogy egykét évszázadig visszamenően belepillanthassunk a régi szentmihályi életbe. Arra törekszem, hogy az eseteket a már előbb ismertetett csoportosításban ismertessem.

1. „Ifj. Sz. Mihályné Lovas Erzsébet ifjú Róka Istvánné G. Sárán elkövetett becstelen szavakért, k... a név kiabálásáért, felét kurta, felét hosszú vasba töltendő 12 órai árestomra ítéltetett.”<sup>20</sup>

Az itt említett tettes „jeles” személy, aki sokszor foglalkoztatta a tanácsot. Abban a korban egy másik fékezhetetlen szájú asszony volt R. Péterné P... e Lea. Íme róla is 1—2 eset:

2. „R. Péterné P... e Lea K. Gál Sándorné megbecstelenítéséért hat órai vason töltendő árestomra ítéltetett”<sup>21</sup>

3. „Rác Péterné Pethe Lea provóciáltatott azért, hogy Sz. P. Bálint közelebb múlt Lakadalmába, az egész lakadalmi sereg jelen létébe Nemes Fitos Józsefnét Varga Julist meg k... ázta — mit maga a provocata sem tagadván enzen nemtelen cselekedetéért P. Lea, tekintvén beteges voltát 24 órai árestomra ítéltetett.”<sup>22</sup>

4. „Bódor Gáborné ellen panaszba tétetett, hogy B. N... Istvánnál Vajda Erzsébetet többek láttára elsőben szóval, későbbben gúsjával meg sérteni igyekeztvén sőt valósággal öszve is verekedvén Vajda Erzsébettel — és B. N. István közbe jöttével választódtak el: — de — bár mind ketten egy másnak szemére — mint a tanúk hitelesen valják nemzetséges nyavalyákat és fogyatkozásokat hánytak légyen is mint a veszekedés és verekedés kezdője és már ismeretes, Jegyzőkönyvünk 843.ik November 18.-kán szinte ilyen forma tetéért meg büntetett személy — most jelenleg is 12 páltza ütések elszenvédésére. Úgy nem külömben B... r Gábor keményen intetessen meg, hogy feleségére is parancsoljon — ily nemű tettek többszörösítésétől óvja magát, mint szinte a Tanúk vallomását illetlen megtámadásokkal másszor ne szakítsa félbe — 's ne fenyegetődzön — Törvény pénz 1 vfr. visszafizetésére ítéltetett — A páltza büntetés az oskolára fizetendő 2 f. 30 krral váltódott fel.”<sup>23</sup>

5. „Fazikas Jánosné V. Juczi, Virág Sándornén elkövetett méltatlan becstelenítésért tekintvén gyenge gyermek ágyas korát, ez úttal a' büntetés fel függesztetik, és egy holnap múlva 12 korbács ütésekkel lesz fenytendő”<sup>24</sup>

6. „Nácsa Andrásné panaszba tette, hogy ötet G. Mihályné az uttzán meg piszkolá — melynek fel világosított oka volt az, hogy Nácsané a' vádlott leányát B. Ferencznét jó szándékból csínosságra intette, — melly intés az intett által elferdítettven annya előtt. Miért is a' vádlott 6 órai árestomra, a' panaszkodó pedig — mint nem szándéklott házassági élet háborító bár; de vigyázatlan oktató törvénypénze elvesztésére ítéltetett — és a' további piszkolódástóli őrizkedésre intettek.”<sup>25</sup>

7. „Törvényes gyűlés tartatvann, melybe a B. Tanácson kívül Nemes Hadnagy Gál András, Vice Hadnagy Dohos Ferenc, Aranyos József, Bagdi Jakab és helyettes Eskütt Gál Bálint jelen voltak, —

melynek alkalmával szóval azon panaszt adta fel Horváth J. Andrásné,

<sup>20</sup> Közs. jzkv. 1840. 95. vég.

<sup>21</sup> Közs. jzkv. 1839. 111. vég.

<sup>22</sup> Közs. jzkv. 1839. 106. vég.

<sup>23</sup> Közs. jzkv. 1844. 17. vég.

<sup>24</sup> Közs. jzkv. 1841. 154. vég.

<sup>25</sup> Közs. jzkv. 1847. 9. vég.

hogy a szállóbe munkálkodvann napszámosaival, ötöt nemes G. Józsefné két ízbe ezenn rút szavakkal támadta meg — no te veszett disznó teremtetted még az én anyám szállójébe hoztál nap számosokat, b... on meg az a szent apád, te k... a sejma, nem szégyelsz ide jönni, itt ne érjelek többet, mert leverlek karóval — ezen panasz következésébe Ns G. Józsefné Horváth Ersók fel idéztetett, ki is mi után meg vallotta volna azt, hogy fel hevült indulatjából sértette, meg formás szavaival Horvát Andrásné, és mivellette attyjával Vajda Péterrel, ezen becstelenítő szavaiért az egy forint törv. pénzél három pengő forintokba marasztaltatott el.<sup>26</sup>

Lássunk egy pletykával kapcsolatosan hozott határozatot is:

8. Nemes F. József szóbeli azon panaszát terjeszté elé, miképpen ő azon fertelmes és ocsmány, de vétkes hírből, hogy Braun Sámuel leánya tölle esett volna teherbe, kívánná kitisztálni, az ezenn pletyka hírt terjesztőknek meg büntetéseket kéri.

Miután Nemes F. József azon mortzongó hírből, mi szerént Braun Sámuel leánya Borbála tölle teherbe esettnek R. Gergelyné és Sakter Abrahámné által állítottatott volna, holott a nevezett leány, vármegye rendes alorvosa T. Horváth Pál úr által szüzességében lenni nyilvánítottatott — tökéletesen ki tisztult volna, mind Ns. F. József, mind Braun Borbála becsületekbe vissza helyeztetnek, R. Gergelyné és S. Ábrahámné mint szó szátyár 's rágalmazó személyek a 2 fr 30 kr. Törv. pénzél 14 fr. 30 krkra váltóban büntettettek, keményen megdorgáltattanak".<sup>27</sup>

#### TOLVAJLÁS

Rontja az ember becsületét, de a népét is. Lássuk csak, milyenek?

1. „Anno 1773. dec. 14. Jan. Magyar János fia János lopásért penitentiált" (vezekelt).<sup>28</sup>

2. „Törvényes ülés tartatván, mely alkalomkor Herczegh János fiai Mihály és Dániel, mint az édesapai háznál lakó Gábor Testvérjeknek kukuritzáját éjjel lopkodták és a Kortsmába italért elvesztegették 18 páltza ütéseknél fejenként lejendő el szenyvedésekre ítéltettek." — Szélszékjegyzetben ez áll: „Mihály elkapta a páltzát Dániel pedig felváltotta 60 kéve náddal az Ekkla (eklézsia) részére adandóval".<sup>29</sup>

3. „Nemes P . . p Imre a szállóskertbe szálló tolvajlásonn kapattatván utól, ezen bűn tettéért 24 órai — 8 órai kurta vasba töltendő árestomra, és egy vft. (váltóforint) garádja törés pénzbe marasztaltatott el".<sup>30</sup>

4. „R. Kovács Mihály panaszolja, hogy a múlt éjtszaka egy nappal elveszett Eszdős (esztendős) süldőjére Balog István házánál, amikor az a koppasztás után perzseltetett volna reá akadt, meg térítettését kéri.

A fel panaszlott tolvaj fel idéztetvén, ki is magát azzal menté, hogy a szalma alatt turkálván a malatz; egy talló kaparóval úgy találta meg sújtani, hogy az azonnal meg döglött, mit is az utszára ki vetni sajnálván, elhasználni akarta, de a mellyen rajta vesztett — Balog István tehát való-

<sup>26</sup> Közs. jzkv. 1839. 127. vég.

<sup>27</sup> Közs. jzkv. 1840. 53. vég.

<sup>28</sup> Ref. egyház 1737—1790. évi protocolluma.

<sup>29</sup> Közs. jzkv. 1844. 22. it.

<sup>30</sup> Közs. jzkv. 1841. 153. vég.

ságos tolvajnak lenni ítéltvénn 30 páltza ütéseknek elszenyvedésére, és a kártételért 7 vfkknak (váltóforintoknak) fizetésére ítéltetett.”<sup>31</sup>

Korunkban a jogász már „okirathamisítás útján elkövetett csalás”-nak minősitené a következő esetet. Az ítélet a tettetést „szánszándékos 's mesterséges tolvaj”-nak nevezi s így csak azért sorolom ide:

5. „G. Oláh Mihály azon panaszára, miképpen H...k András több Sz:Mihályi lakosok bacsója, tőle hamissan a rovás meghamisítása mellett egy mása gomoját eltulajdonított légyen — a bé panaszlott Hornyák András meg kérdeztetett — és miután a gomoját hordó G. Oláh Mihály panaszos félnek cselédjei Róka Mihály, Oláh Julis, Oláh Susánna és G. Oláh Mihálné úgy Gulyás Éva kihallgattattak volna, úgy taláztatott, hogy a bé panaszlott bacsó Aug. 8-áig 841 összvesen 249 font gomoját adott légyen a panaszt tevőnek, ez utánn a rovás kérettetett elő, és mivel az, a Bacsó ön el ösmérése szerint is, a panaszos fél híre 's tudta nélkül vágódott le, a rovásra rótt két ötvenes pásztorszám, ezen két 50-es szám százásra igazítottknak lenni általunk el ösmertetik, de meg a rováson lévő többi szám jegyzés sem mutatván a' gomoja ki hordása rendit, minél fogva nevezett bacsónak igazságtalan tette annál is inkább ösmértetett el, hogy más gazdákat is kívánt megcsalni a hamis vágással ennek folytában Hornyák András mint szánszándékos 's mesterséges tolvaj, a kemény megdorgálás mellett az igazságtalanul eltulajdonítani akaró egy mása gomojának megadására ítéltetett.”<sup>32</sup>

6. „Böndő G. l József számadó kanász ellen panaszt tett Ifj. Szabó P. István, hogy okt. hó 4.-kén előle egy öreg sertés 2 süldővel haza hajtattván, sertései el vesztenek volna és amint a nyomozásból ki sülendő, azoknak el tolvajlója egyenesen G. József volna — ezen panaszra elébb is G. József fia József kérdeztetett ki, ki csak hamar meg vallá, hogy a kérdéses sertések apja és a bojtár által sikkasztattak vala el, mit későbbben a bojtár Matyi és G. József is el ösmért, hogy a sertéseket Kállay Ignátné Asszonyoság Löki kondássához Kónya Istvánhoz hajtotta maga a számadó, kik közzül egy süldőt azonnal fel is falatoztanak, —

G. József kanász vallomása következtében Pusztai Hadnagy Kató Sándor kísérete mellett küldetessen el Kónya István Löki kanászhoz az orozott sertések hazahajtása végett. G. József büntette a Búdön munkálkodó Tettes (tekintetes) Eskütt úrnak bejelentetvén.”<sup>33</sup>

„Böndő G. József és Matyi bojtárja, miután Ifjú Szabó P. Istvánnak az elveszett sertései kipótoltattak volna Eskütt T:Mikecz Tamás Úr által harmintz — 30 pálczákkal fenyítetttenek meg T:Búdön”.<sup>34</sup>

7. „Július 19.-én 851. tartatott kisszerű tanácskozmány alkalmával helybeli lakos Gulyás István panaszolja, mi szerint f. hó 18.-án délutáni időben — mindnyájan kin a' határban dolgozván — felesége leg kisebb testvérjét hon hagyák ház őrzőül: ez idő közben K...cs Sándorné szomszéd a házhoz át menvén — ott találja Balog Bálint feleségét panaszt emelő feleségének szinte testvérjét — ki is a hon maradott ház őrző testvér kis lánkával — párnából tollat szedegetének ki — mire a jelen tanú

<sup>31</sup> Közs. jzkv. 1838. 27. it.

<sup>32</sup> Közs. jzkv. 1841. 167. vég.

<sup>33</sup> Közs. jzkv. 1840. 151. hat.

<sup>34</sup> Közs. jzkv. 1840. okt. 16-i bejegyzése.

kérdezvén, hogy merete légyen a kis lány ezt tenni, mentegetésére felhozá, hogy nékie a' gyalázatos tolvaj keszkenőt, 's galandot ígére e' tettbeni benyugvásáért. — Haza térvén panaszt emelő mindenekről tudatott, s Bíróságunkhoz folyamodván kérte a tolvajlott tallujának vissza adatását, — 's a' tolvaj megbüntetését. Végeztetett. A' mennyiben világóságban áll az el követett bűn ténypanaszt emelőnek talluja vissza adatott, — minthogy pedig az asszony Balog Bálintné mint tolvaj 2 hónapos kis gyermekes anya testi alá nem jöhetett — A' tallunak nyakábani akasztása 's saját magával haza vitetni aképpen rendeltetett el, hogy őt a tallut haza vivőt, mindenütt nyomban követendő tizedes dobolni fogja mind hazáig mondogatván a' tolvajra „Így jár a' tollu tolvaj.” Költ mint fentebb.”<sup>35</sup>

8. „Nemes Dohos Bálint, Nemes Baggdi Jakab azon jelentésére provocaltatott, hogy nekie két száraz lúdját el tolvajolván, azokra Szivárvány Smilinél akadott reá. Miután Dohos Bálint rossz tettét, Szivárvány Smili pedig bátor az ő távol létebe vétegett meg a két lúd, de azt a kárt vallott-nak, miután kerestetett volna, általa tagadtatott, meg vallották volna — Nemes Dohos Bálint 48 órai fele hosszú, fele kurta vasba, száraz kenye-renn 's vizenn töltendő árestomra — Szivárvány Smili pedig hat órai hosszú vasra, Dohos Bálint által megtérítendő egy pengő forint törvény-pénzre ítéltettek.”<sup>36</sup>

9. „Vegyés Tanács ülés tartatván, melybe Ns. Horváth Miklós, Pandur Bálint, Róka Sándor és G. Oláh István a Sándor Ferentztől ellopott lúdert — (bár, hogy a lopás törvény elibe ne kerüljön azt kifizetéssel előzni el nem mulaszták) úgy nem különben csak ugyan Pandur Bálint és Róka Sándor, Pete Gábor és Gál Péter el orozott négy lúdjaikért el ítéltettek a következőképpen.

Pandur Bálint fizet a lúdert 5 f. törvénypénzt 12<sup>1</sup>/<sub>2</sub> kr. páltzát kap 24. Róka András fizet a lúdert 5 f. törvénypénz 12<sup>1</sup>/<sub>2</sub> kr. páltzát kap 18. Róka Sándor törvénypénz 12<sup>1</sup>/<sub>2</sub> kr. páltzát kap 12. Oláh István törvény-pénz 12<sup>1</sup>/<sub>2</sub> kr. páltzát kap 12. Ns. Horváth Miklós 24 órai kurta vas árestom és bűntársai páltzáztatását le vett kalappal nézi végig.”<sup>37</sup>

10. Adorján Mihályné Horvát Susi azon panaszára hogy ötöt D. Kovács János Aug. 9-én a Helység alatt lévő réttségbe le hurtzolván, a sárba nem csak bé taposta, de fejét bé törte, és jobb kéz szárát ki fitzamította légyen — D. Kovács János el fogattatott — melly után a nevezett panaszt tévő, vélle tett e méltatlan bánásért mind azon csinokat és gonoszságokat, melyeket csak szerelmeskedés mámore között a panaszolko-dónak Kovács János ki beszélt imígy adta elé...” A panaszos ezután egy lólopásról beszélt, amikor is K. János a lovat Debretzenbe vitte el és ott Kenyeres Jankónál rejtegette. Utána felsorolta 7 kas méhnek a lopását. Ezeket 5 helyről lopta. Nácsa Imre praecceptoról is lopott egy szál deszkát, Batári Jánostól pedig egy kunyhóajtót. K. János mind ezeket be ismerte s ezután a Tanács úgy döntött, hogy Kovács János bűnügvét a tettes meg-átalkodottságára is tekintettel a főszolgabíróhoz jelenti fel.”<sup>38</sup>

11. „Bagi N. István aki mind a mezőről keresztés, mind a vermekből

<sup>35</sup> Közs. jzkv. 1851. 19. vég.

<sup>36</sup> Közs. jzkv. 1839. 14. hat.

<sup>37</sup> Közs. jzkv. 1843. 12. it.

<sup>38</sup> Közs. jzkv. 1840. 130. vég.

szemes életet lopott, melyért Kállóba küldtetvén a Nemes Vármegye 120 páltzára büntette, mely két ízben tsapattatott el rajta. Onnan el szabadulván a' Templomba meg követte az Istent és a Gyülekezetet."<sup>39</sup>

12. „1778. die 26 Ianuarii. Ez előtt két esztendővel Varga István, Csikós Sajti István és Soós János Gulyásokkal a' Nagy Ferentz tehenét a' Gulyánn le vágták 's meg ették. Ezért a tolvajlásért Penitentiát tartottak egy néhány napig és azután absolváltattak". Itt a világi megtorlásról nem esik szó.<sup>40</sup>

## RENDBONTÁS, VEREKEDÉS

Összevontan a közrend elleni vétkeket és a verekedést, valamint az ezekkel kapcsolatos határozatokat veszem itt sorra. Mint már említettem, a helyi és a megyei rendszabályok ellen vétők megbüntetése is a tanács hatáskörébe tartozott. A tárgyalat korban még erős volt az egyház befolyása és a véteknek minősítettek között több olyat találunk, amelyet a világi szervek is az egyház befolyása következtében bíráltak el súlyosabban s köztük több olyan van, amelyek a későbbi időkben már figyelemre méltók sem voltak.

Íme, egy pár eset:

1. Az 1739. évben Kovács István ellen, — amiért hegedűsöket vitt be egy lakodalomba, — nemkülönb Oláh Mihály és többek ellen, kik táncolni merészelték ott, — a tanács előtt vádat emeltek. — „A tanács által a bűnösök megbüntetvén, elhatároztatik ugyanekkor: hogy az itt való hegedülés, vagy pedig a másunnan való hegedűs hozás úgy táncoltatás 12 forint alatt megtiltatik; a kívülről bejött muzsikus pedig megkalodáztatik, s hegedűje a farán eltörettetik.”<sup>41</sup>

2. „Gönde Gábor megidézett azért, hogy a tekintetes nemes vármegye rendszabása ellenére lakodalom alkalmával két puska lövést tenni bátorzkodott — Gönde Gábor ezen rendetlen cselekedetéért különben ugyan jó maga viseletű, jámbor ember ez úttal keményen meg dorgáltatott és ha többször is ez cselekedendő, érzékenyen büntetendő lészen.”<sup>42</sup>

3. „Bak Sándor provocaltatott azért, hogy Karácsony első napja estvéjén a Tekintetes nemes vármegye rendszabálya ellenére a kortsmába bottal ment bé. — Bak Sándor ellen ki nem világosodván; hogy verekedés tekintetiből vitte volna bé botját a kortsmába, de még is mint rendszabály ellen tévő ezen tetteért 6 páltza ütésekkel fenyítettett meg.”<sup>43</sup>

4. „Ugyan akkor folytatva tarott Törvényes Gyűlésbe Kis Bálint mint az éjjeli strázsákat bottal meg támadó engedetlen ember 20 korbáts — Kiss István szinte vérengző 16, Jámbor János, Kovács Sándor, Kató András engedetlenek mindnyájan s az Előljáróság irányába vétkes tetteket el követő Egyének — Dési András kóborló 12 — Pete P. János mint szót fogadni nem akaró 10 korbáts ütésekkel meg fenyítettettek.”<sup>44</sup>

<sup>39</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 229. l.

<sup>40</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 208. l.

<sup>41</sup> Sörös: Sztm. t. 157—158. l.

<sup>42</sup> Közs. jzkv. 1840. 16. hat.

<sup>43</sup> Közs. jzkv. 1839. 31. hat.

<sup>44</sup> Közs. jzkv. 1847. 7. hat.

5. „F. Bódor Gábor December 1-ső napja estvéjén Ráduly G. Bálintot a Holló kortsmába főbe ütötte, mely ütés következtében Dec. 2-kán estve meg halt, ezen iszonyú tettéért le zárattatott és ezen eseményről Tekintetes Járásbeli főszbíró úr Dec. 4-kén tudósíttatott”.<sup>45</sup>

6. „Zélig Márton kis kortsmáros P. Szabó Andrászt azért provocalta, hogy ötet torkonn fogvánn nem csak meg czibálta, de földhöz is vágta csak azért, hogy a nálla hitelbe ivott ital árát kérte légyen — miért is P. Szabó András 24 órai kenyeren 's vizen történő árestomra ítéltetett”.<sup>46</sup>

7. „Szilágyi Sándor panasolja, hogy ötet a fojó hó 13-án Ráduly József azért, hogy nevezett naponn műhelyében létz szeget veretett és feledékenységből egy kést elhozván, de amelyet azonnal vissza a létzszeg árával vitt, és mivel Ráduly oda haza nem volt, a házba ment bé véllé, és a kés nyújtásával Rádulyné körmére, ki a kést vette el előle, kissé rá legyentett, miért R-né azt felelte, hogy ne legyeskedne, mert a szemét ütne ki — ezen szóra a kovács Ráduly bé lép és úgy vágja főbe egy pöröllyel, hogy azonnal bé tört. — Ezen elő adásra Ráduly Józsefné meg kérdeztetett, ki is valja, hogy a kérdéses naponn a panaszkodó házába bé térvén első szava is a' volt, hogy a gazda hol volna, és hogy a menyetske apjához való menetét adá elő, azonal a menyetskét nyakon kapván rokojját fel felé emelgeti, azért mondta a menyetske azt hogy ha el nem bótátaná, úgy pofon vágná, hogy szeme is ki ugordana, ere toppant bé Ráduly és vágta bé Szilágyi fejét pöröllyel. — Ezenn vétkes szándékért Szilágyi Sándor keményen meg dorgáltatott, de Ráduly József kovács is meg íntetett, hogy máskor az ilyen vagy akármiféle tettért az embereknek pöröjözésétől áljon el, és heves indulatján uralkodjon, külömben az ilyen fel fort indulatból származott ütésnek keserű következménye lehet.<sup>47</sup>

Az 1—3. alatti eseteknél helyi, illetve megyei szabályrendelet megsértése miatt indult eljárás a vétkesek ellen. Mindenik esetben olyan a vétség, amit a nép ma sem és akkor sem tartott bűnnek. Az 1. szám alatti a helyi tilalmat megszegők elleni megtorlást tartalmazza. Túlzásnak látszik még akkor is, ha figyelembe vesszük azt, hogy az akkori protestáns egyház befolyása érvényesülhetett a tilalom kimondásakor. Abban az időben ugyanis a reformált egyházaknál erősen dívott a puritánizmus másolása és így egészen érthetetlennek látszó szélsőségekbe estek. Tilalmaztak olyan népszokásokat, amelyek nem ronthaták a közerkölcsöt. Az 5. pont alatti eset egyedülálló, mert a 16 év alatt egyetlen verekedés volt a faluban, amelyik halállal végződő volt. A verekedések száma az időhöz viszonyítva eléggé kevés. Ez azt is mutatja, hogy nem volt verekedő természetű ez a nép. A 7. szám alatti eset sem fordult elő még egyszer sem a 16 év alatt. Az egyházfegyelem erélyes kézbentartása is eredményezhette ezt. Igazolja ezen megállapításon az is, hogy a XVIII. és XIX. századbeli egyházi feljegyzésekben sem találtam szokatlan számban parázáság miatt kiszabott büntetést, illetve vezeklést.

<sup>45</sup> Közs. jzkv. 1839. 19. hat.

<sup>46</sup> Közs. jzkv. 1840. 134. hat.

<sup>47</sup> Közs. jzkv. 1841. 113. hat.

A szülőkkel, családdal, házastársakkal és a gyermekkel való jó bánásmódot kialakítani és megjavítani akaró ítéletek sorában ilyeneket találunk:

1. „Őr. Kabai János fia János az apján elkövetett éktelen káromlásért 24 korbáts ütésekkal fenytetett meg.”<sup>48</sup>

2. „Ötvöss Sári János, a mostoha fiával való szelídebb bánásra fel szólítottott, felesége pedig megintetett, hogy férjére tisztáljon.”<sup>49</sup>

3. „Oláh György az áristomból provocaltatott azért, hogy a feleségét több ízben dühös indulattal meg támadván meg verte, közelebb pedig egy tányért úgy vágott szeme közzé, hogy amiatt a szegény asszony artzualtjába tetemesenn megsérült — mellyért Oláh György azon intés mellett dorgáltatott meg keményen, hogyha máskor hasonló nemtelen tette fedeztetne fel, érezhetően fenytendő.”<sup>50</sup>

4. „Gorzás István és felesége aziránt szólítottott fel, hogy a mennyibe leányokat Pocsai Gábornét férjétől nem csak elvették, de tőlle ez ideig is idegeníteni meg nem szűnnek, nem csak, hanem Gémes Sándorné legény fiát is oda kaptaván, a rosszására mintegy útát mutatnak az ifjaknak — miért is nevezett két öreg hathatósan meg feddetik és kötelességekbe tétetett büntetés terhe alatt, hogy a házasságba levő Pocsai Gábort és feleségét az együtt lakásra ne csak nógassák, de ha ők újra külön mennének egy mást meg nem értenék azonnal jelentessenek bé, amikor on a külön lakásra okot adó fél érezhetőleg fog büntettetni — a külön élő felek a Tanács előtt megbékélvén, magokat minden jó cselekedetre ígérték.”<sup>51</sup>

5. „Ugyancsak januárius 4-kén tartott tanács-Ülésben Róka Juliánna, Virág Balázs hites társa be adott folyamodványában férje ellen panaszt emelvén, miként ötet a' házától el üzvén, az ötet illető magával vitt vagyonokat — 's 19 évi köz keresetből illető részt néki kiadni nem akar. A felek illő kihallgatása után nap fényre jött, mi szerint a' Férj több esztendőök együtt csendes békés le élése után máshoz örömebb adná magát — mint szinte az asszony és nő, férje távol létében — házánál dinom danozott több afélékkel 's több az költsönös ellen szenvi hajlamot nevelő apróságok idézvén köztök elő a kedvetlen viszonyt — határozottat: a' mennyiben a' — folyamodó nő magát kielégíttetni óhajtaná férje által — ezt a' Bíróság mint a'kinek béke bírakul fellépni kötelességébe áll annál is inkább nem teheti — mert a meg osztályozás által a' feleket egymástól végkép elzárná — már pedig a világi 's egyházi törvények sem tehetik ezt, tsak azon esetben ha a' külön válhatás eléggé okadatolt — azért is a' nő kérésétől elütetett, — minthogy pedig mind az két fél hibásnak találtatott a' hiba bennök aként büntettetett meg, mi szerint mindketten 24 órai áristomot s azon rendeletét, 's jövőrei utasítást kapták, ha hogy az áristom ki szenyedése után egymást meg nem betsülnék — továbbra is botrányos életet folytatnának — a' törvény szerint fognának büntettetni. — A' törvény pénz le fizetése egyaránt kötelességükben tétetödvén. Költ mfentebb.”<sup>52</sup>

<sup>48</sup> Közs. jzkv. 1840. 59. vég.

<sup>49</sup> Közs. jzkv. 1841. 126. hat.

<sup>50</sup> Közs. jzkv. 1840. 43. hat.

<sup>51</sup> Közs. jzkv. 1839. 5. hat.

<sup>52</sup> Közs. jzkv. 1851. 305. l.



6. „1751-ben egy „uratlan” asszony, ki egy szabadságolt katonával hitetlenül élt, 150 páltza ütésre ítéltetett.”<sup>53</sup>

„1810. die 13. Nov. Boóz Istvánné elhagyván az ő férjét és gyermekét. 3. esztendei kóborlása után pedig vissza jöven, hitszegéséért a' Temp-lomba peniteát tartott és a Consistoriumba az ura mellé vissza adatott, meg követvén egymást.”<sup>54</sup>

„1810. die 23. Junii. Hammas Jánosné Sajti Mária férje elhagyásáért és paráznaságért a' Templomba penitentiát tartott és a' férjéhez vissza adatott”<sup>55</sup>

Hogy a Tanács a családi élet védelme érdekében mindig kellőképpen meggondoltan és a körülmények alapos felderítése után hozta meg a bölcs ítéletét, azt az ismertetett végzések a legtökéletesebben igazolják. A vizsgálódás idejét adó 16 éven át 14 tanácsi végzést hoztak ilyen ügyekben, tehát évente sem került a tanács elé egy ilyen ügy. Így nyugodtan megállapítható az, hogy a régi Szentmihály népe a család tiszta életére eléggé ügyelt.

## RÉSZEGESKEDÉS

A XVIII. század a részegeskedés elleni küzdelem százada volt. E századnak a végén volt a falunak egy prédikátora, Szentpéteri István. Több könyvet írt, így a részegeskedésről és a káromkodásról is. Bizonyára helyi tapasztalatai is bőven lehettek. A tiszteletes prédikátor, a részegeskedésről írott „Hangos trombita”-ban így mennydörög: „Aki mértékletességet, józanságot követ itt Magyarországon, nincsen annak kenyere...” A tanácsra is így dörög: „A magyar tanács délig fejfájó, szédelgő, délután részeg”... „Vagyon hangos trombitám, melyet óh vajha valaha megfuvallhatnék a részegeskedésnek hagyományától megkámporodott fejű magyar világnak. Kiálts hangos torokkal, az kedvez. Mint a trombita emeld fel a te szódat és mondd meg az én népemnek az ő vétkét és Jákób házának az ő bűnét.” Hasonló hangnemben kelt ki a káromkodás ellen is. Az 1699-ben írt „Ördög szigonya” című munkájában ostromozva kegyetlenül a káromkodókat.<sup>56</sup>

1. „1773. Csomós Gáspárt citáltatta a felesége azért hogy részegeskedik és részeg korában feleségét 's szolgálóját kergeti s motskolja. Ez igaznak találtatván Csomós keményen meg feddetett; és megígértetett, hogy többször hibát tesz meg páltzáztatik. Azt fogadta, Csomós, hogy többet a Csapszéken nem iszik.”<sup>57</sup>

2. „1774. Kulcsár György gyanúságba esvén a' felesége eránt, hogy az szolgálja félével Gyurkával a'ki Böszörményből származott... el. Megvizsgálván a dolgot egyéb nem bizonyosodott reá, hanem hogy az Asszony nagyon kedvezett a szolgának, pénzt is adogatott nékie, melyért az Asszony keményen meg pirongattatott. Ugyanekkor részegségbe tapaszt-

<sup>53</sup> Sörös: Sztm. t. 155. l.

<sup>54</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 244. l.

<sup>55</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 244. l.

<sup>56</sup> A debreceni ref. kollégium nagykönyvtárában van az eredeti kézírata.

<sup>57</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 266. l.

taltatván Kulcsár György; a' feleségétől is vádoltatván, hogy részeg korába a' feleségét 's Háza népét üldözi káromolva, melly bé bizonyított; hasonlóképpen meg feddetett. Ekkor öszve békéltettük őket. Kulcsár fogadta a józan életet, a felesége pedig az engedelmességet; és ezzel botsátottuk el, minthogy már most harmadikszor voltak ily causába, hogy a'melyik a' békességet fel bontja, 's fogadását nemteljesíti az a' deresbe meg páltáztatik."<sup>58</sup>

3. „1774. Sajti Mártont is bé adta a' felesége a' részegeskedésért, és a' tselédjével való háborúságáért; melyért, minthogy világos volt a' dolog 's nem első tselekedete; egy Éjtzaka a' fogházban hált és más nap reggel józan korába meg feddetett és ily válaszzal botsátott, hogy ha többet részegeskedik 's háborog, meg tsapattatik. Fogatta hogy józan életet él.”<sup>59</sup>

#### K Á R O M K O D Á S

Kétségtelen, hogy a részeg ember gátlástalan és mosdatlan szájú is. Megállapítható azonban az is, hogy népünk józan állapotában is rendkívül sokat káromkodik okkal és ok nélkül egyaránt. Ilyen vonatkozásban szinte élenjáró Európa népei között. Olyan népbetegség ez, amelynek a leküzdéséhez talán egy évszázad is kevés volna. Mind a művelődésnek, mind a nevelésnek következetesebb irányítása és szakadatlan küzdelme lehet csak eredményes ennek a népbetegségnek a leküzdésében. Az ellene folytatott harcban szükség van az államhatalom megfelelő igazgatási és igazságszolgáltatási szerveinek a közreműködésére is, mert a nép nevelésében nem nélkülözhető a kulturáltabb életben sem a józan és meggondolt megtorlás.

A káromkodás elleni küzdelem sok évszázada tart. Szatmár vármegye 1677. dec. 6-án kiadott „Sentencia”-jában találjuk: „2. Az egeket s angyalokat irtóztató és Isten ellen való már mindenektől, nagyoktól s kicsinyektől, férfiaktól s asszonyoktól szokásba ment káromkodó szitkokat: attával, teremttével, parancsoltával s egyéb iszonyúságokkal a teremtő Istent szemtől szemben való szidalmazásokat most újonnan a nemes vármegye tilalmaztatja, úgy hogy valakitől meghallják, akár paraszt, akár nemes embertől: elsőben fa lóra ültetik és ott egy vagy fél napot penitentiáztatván kell lenni; ha másodszor ugyanattól meghallják, a pellengérben meg veszöztetik; ha harmadszor is azont követi, kóvel agyon veretik vagy feje vétetik. Aki mástól meghallja e káromkodásokat, vagy a bírának, vagy akiknek illik, megmondja; aki pedig eltitkolja, hasonló büntetése lévén.”<sup>60</sup>

II. Rákóczi Ferenc 1704. április 14-én „Táborban” kelt rendeletéből: „... publicaltassék, hogy mind hadaink, mind egyéb rendben lévő híveink, mind isteni káromlástúl, Istent és embereket irtóztató éktelen szitkoltúl s átkozódástúl supersedeálljanak (kíméljék magukat): ha kik pedig továbbis csakugyan előbbeni vétkes és káromkodó magok viselésének ezen Parancsolatunk meg vetésével véget vetni nem akarnának, hanem

<sup>58</sup> Ugyanott.

<sup>59</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 266. l.

<sup>60</sup> Sárospataki Füzetek 1859. II. évf. 782—785. l.

abban meg átkodnak, a Nemes Vármegye az ollyakat megfogtván ...kedvezés nélkül a Nemes Ország törvénye szerint első sorban meg vesszőttese, másodsor páltzáztassa, harmadszor és utólszor büntettetésekre kívül agyon verettetesse..."<sup>61</sup> Négyszáz éve most, hogy a pozsonyi országgyűlés kimondta: „...minthogy a közelebbmúlt években borzasztó szokásba jött az Istennek és szenteinek átkozó szidalmazása és káromlása; nehogy ezáltal az Isten haragját magunkra ingereljük, elrendel-tetik, hogy azok, kik a Teremtő Istent, keresztséget és lelket szidalmazták vagy más módon káromolják, feladatván illetékes bíráik által első ízben megvesszőtessenek, másod ízben megpáltzáztassanak, harmad ízben pe-dig, mint emberölők, vagy más gonosztevők halállal büntetessenek. Azok pedig, akik hallják és be nem vádolják, három márka bírsággal illetes-senek.”<sup>62</sup>

Az előbbieken ismertettekből láthatjuk, hogy négyszáz éven át tartó küzdelem szinte hiábavalónak bizonyult, mert az ocsmány népbe-tegség még ma is burjánzik a drákói szigorral meghozott törvények és in-tézkedések ellenére. Oka az lehet, hogy a tények elbírálásában mind az egyének, mind a hatóságok túlságosan liberálisak voltak. Egy alapja van csak a sikernek ezen a téren. Ez pedig a tömegek műveltségi színvonalá-nak emelése, ami a következetes neveléssel együtt pár évszázadon át ta-lán végre kiirtja ezt a népbetegséget.

1. „Provocaltattak Nemes Dohos Mihály, Nácsa Bálint, Bódor Gábor azért, hogy a Kántor Kortsmába, Dohos Mihály és Nácsa Bálint Gál Sán-dornét csak azért; hogy italt nékiek hitelbe adni nem akart, b... a az annya Istenével több ízbe káromkodni, Nácsa Bálint pedig b... a a Bíró és Tanács huntzfut Istenével éktelenül káromkodni nem iszonyodtak, ezenn ocsmány szavakért Dohos Mihály ugyan 48 óra fele kurta fele hosszú vasba száraz kenyerenn és vizenn történő árestomra 5 vfr. fizetésre és a megbántott Szent Istennek megengesztelésére Ekkléziát követni poeni-tentiát tartani ítéltetett — Nácsa Bálint, tekintvén eddigi jó maga visele-tét 20 — Bódor Gábor 24 korbáts ütésekre ítéltettek.”<sup>63</sup>

2. „Nemes Dohos Mihály és Gémes Jakab provocaltatott azon éktelen tettéért, mi szerént ők nem csak a Holló vendég fogadóba az holott Badics Gábort földig leverték, de éktelenül mind a korcsmába, mind a Helység börtönébe hova voltanak mint bűnösök le zárva, hallatlan borzasztó ká-romkodásokat vittének volna részeg fővel véghez — ezenn cselekedetekért nemes Dohos Mihály által adván magát a Bírák ítéletének, 60 órai, 18 órákat kurta vasba el töltendő árestomra, Gémes Jakab pedig 30 korbáts ütések szenyvedésére ítéltetett”<sup>64</sup>

3. 1773. jan. 28-i bejegyzés a ref. egyház anyakönyvében: „Nánáson lakó Szabó István mint vőlegény a' midőn templomunkba részegen jött volna az esküvésre, hogy magát törvénytelenül viselte, t.i. hogy az ágen-dába bele szállott és az Esküvést nem akarta úgy mondani a'mint kíván-tatott, az esküvés felben, Szabó István pedig menyasszony nélkül maradt: a Templomból kimenvén káromkodott is, melyekért a Nánási N. Tanástól 60 páltzára büntettetett; itten pedig Ekklésiát követett.”

<sup>61</sup> Nvh. All. Lt. fasc. 5. act 65. 1704. év.

<sup>62</sup> 1563. évi XLII. tc.

<sup>63</sup> Közs. jzkv. 1839. 17. hat.

<sup>64</sup> Közs. jzkv. 1839. 90. hat.

4. „Ao. 1770. die 5. Maji Michael Gorsás ob horrendam blasphemiam publica poenitentia peracta et absolutus est”. (1770. május 5-én Gorsás Mihály borzasztó káromkodásért nyilvános bünbánatot tartott és feloldoztatott.). Nagyon csúnya szájú ember lehetett. Lépten-nyomon ott találjuk a vezeklők között. 1770. május 17-én újra soron van hasonló vétékkel. A neve után ez a megjegyzés van: „idem qui supra” (ugyanaz, ki fentebb.) Az 1774. év ápr. 21-én újra olvashatjuk: „Gorzás Mihály már most káromkodásért negyedszer peniteált 's absolváltatott. Azt fogadta, hogy soha életében részegítő italt nem iszik”.<sup>65</sup> Az 1778. év december 25-én már ötödször tart penitenciát ugyancsak káromkodásért s ugyancsak fogadja, hogy sohasem iszik részegítő italt. Évtizedeken át káromkodik, vezekel és fogadja, hogy nem iszik, de nem tudja megtartani egyiket sem. Ugyanilyen mosdatlan a szája ezekben az időkben az öreg Losontzi György szolgájának, zempléni Szabó Istvánnak, aki hasonló Gorzás Mihályhoz mind a vétkezésben, mind a fogadalmakban, mind a javíthatatlanságban.

5. „die 17. Dec. 1772. Kakótz István helységbeli kondás köteremtette mondásáért hat napi penitencia tartás után az Istent és a gyülekezetet közönséges helyen a templomban megkövette”.<sup>66</sup>

6. „die 5. Febr. 1773. Ökör csordás Kovács Péter teremtette mondasáért követett Eklésiát.”<sup>67</sup>

7. „die 11. Jan. 1773. Berzékre való Szalka István helységbeli gulyás bojtár 18 esztendőben járó káromkodásért penitenciát tartott.”<sup>68</sup>

A káromkodást mind az egyházi, mind a világi hatóságok erősen üldözték. Rendkívül sok esetben szabtak ki börtönt és testi fenyítéket, mégis csak lassan javult a helyzet ezen a téren. A világi hatóságok, illetve a tanács különösen erősen küzdött a káromkodás ellen Kis József 1839—1842 közötti bírósága alatt. Rendkívüli egyéniség volt, aki erősen fegyelmezett részrehajlás nélkül. Róla mint „Köntös Mihály”-ról emlékezik meg Vas Gereben a „Nemzet napszámói” című regényében.<sup>68a</sup>

#### HATÓSÁGSÉRTÉS

Az előljárók, tisztségviselők és nemesek tekintélyét erősen védték. Ezek megsértéséért ha fenyíteni kellett, sohasem voltak szűkmarkúak a község vezetői. Íme:

„P. Nagy József Törvény eleibe állítottatott Tóth M. Jánosné azon keserves panaszára, hogy a múlt hétenn P. Nagy József kutyája egy eladó leányáról egy új kék rokolyát lehasogatott, melyért midőnn ő Nagy Józsefet Törvénybe idéztette volna, véle szenvedett kára iránt barátságot egyezésre menni nem tudhatván, a Helység házánál Nemes személy léttére huntzfutnak, ögyelgőnek kiabálta mely illetlen maga viselete iránt P. Nagy József a midőn kérdőre vonattatott volna, fel hangonn a Tanátsnak némely tagjait nem csak meg támadni, de fő Bíránkat is ezen szavakkal kelmed

<sup>65</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 227. l.

<sup>66</sup> Ref. Egyh. protoc. 1737—1790. év.

<sup>67</sup> Ugyanott.

<sup>68</sup> Ugyanott.

<sup>68/a</sup> „Vasárnapi Újság” 1857. aug. 30-i száma.

nékem meg ölö gyilkosom volt mindig sértegetni nem átalotta, mint nyers nyakas vén ember, ki több ízbe is hasonló cselekedeteket követett el, ítélet alá vétetett. — Végzés. P. Nagy József kutyája által Tóth M. Jánosné leánya kék rokojája összeve tépettetvén, a kár tétel 4 fr. 7 és fél kr-okra olyan módon ítéltetik meg, hogy az összeve tépett rokoja P. Nagy Józsefnének használhatás végett adasson által, harapós kutyája pedig, mi már több fejer személyeket is meg motskolt idő haladék nélkül lövettesen agyon. 2-szor azon vétkes cselekedetéért pedig, mi szerint a B. Tanács némely tagjait meg rángatta, és Vajda Miklós fő Bírót meg kisebbítette 24 órai árestomra 's hat órai kurta vasnak szenvedésére mi a páltzabeli büntetés helyett rendeltetett — ítéltetik.”<sup>69</sup>

#### PARÁZNASÁG

A paráznság gyakori bűn volt. Ez a bűn leggyakrabban kerül felszínre az emberi gyarlóságból fakadóan. Legmegszokottabb bűn volt azok között, amelyeket leginkább üldöztek mind a világiak, mind az egyházi szervek. A fegyelmzés legnagyobb ereje és szigora sem tudta letörni még sem, mert a gyarló ember szemében ez mindig a legkívánatosabbnak tetsző bűn volt s szerettek vétkezni az emberek.

A paráznságban élőket elsősorban egyházi fenyítésekkel büntették. Penitenciatartás, eklézsiakövetés, consistorium elé hívatás az, amit az egyház megtorlálként alkalmaz. Ha a feslett életűek javulást nem mutatnak, akkor a világi hatóság bünteti a „fertelmeskedő”-ket. Az is megtörtént, hogy ha ilyen férfi vagy nő házasságot akart kötni, csak meghatározott ideig tartó vezeklés után köthette meg azt. Így volt ez egy 1764. febr. 9-én kelt és a ref. egyház anyakönyvébe beírt esetben is. — „Nagy Mihályt az három esztendő katonaságban eltöltvén paráznságért cum coniuge ad nova vota transivit” (az összekötéssel új fogadalomig elutasítatott.). Nemcsak a tényt, hanem szinte már a gyanúját is büntették. Üldözték a cifrálkodást vagy a faluban szokásos viselettől való eltérést. Feltételezték, hogy aki valami viselettől eltérővel feltűnést akar kelteni, azt csak rosszaságból, rimaságból teszi. Így járt a hajának cicomás bodorításával Dési Ilona 1771. május 17-ével keltezett ref. anyakönyvi bejegyzés szerint. Így mondja az írás: „Eodem die et Anno. Helena Dési ob scortationem in capillis adhuc comissam (k . . . san rendezte el a haját) publica poenitentia peracta et absoluta est (nyilvános vezeklést tartott és feloldoztatott). Nem volt bizonyított a rimaság, csak feltételezték. Későbbi születési bejegyzések beigazolták azt. Különböző férfinevekkel kapcsoltan több születési bejegyzés igazolja, hogy a bizonyítékok „nem tiszta ágyból származó”-k.<sup>70</sup>

1. „Die 2. Jan. 1773. Tasnádról került Asztalos Mihály Szilvásújfaluból való leánnyal paráználkodott mind a ketten egyszersmind hat napi poenitentia tartás után absolváltattak.”<sup>71</sup>

2. „Rontsák Mátyás mint hitese feleségét el hagyott és Deli Mihályné-

<sup>69</sup> Közs. jzkv. 1838. márc. 25-i ítélet.

<sup>70</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 227. l.

<sup>71</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 246. l.

val tiltott barátságba egy kenyeret egy söt evő gyalázatos rossz ember 24 páltzára, mint szinte Den Mihályné betstelen személy más hités urával élő 12 korbáts ütésekre íteltetett.”<sup>72</sup>

3. „Nánási lakos Siket György Simonyi Ferentz által bé vádoltatott azért; hogy Mart. 1-ső napja éjtszakájánn először ugyan házába ezenn szavakkal — itthon vagy-e Ferentz bé kiáltván, azután hóhátonn épült házatskája oldalát és eresszét annyira verte, hogy az ablak karikái be omlottak nem csak, hanem a házi gazda a panaszolkodó az alkalmatlant kívánván el utasítani, úgy sújta a panaszolkodó fejéhez, hogy azt ha éri, azonnal öszve roskad. — Ezen törvénytelen cselekedetéért Siket György valamint a Simonyi Ferentznel lett fertelmeskedéséért 18 páltzákkal fenytetett, Simonyi Ferentzné Móré Susánna pedig a fajtalan nős paráznságáért 6 órai árestomra íteltetett.”<sup>73</sup>

4. „1774. die 22. Xbris Tartzali Nagy vagy Ilyés István fajtalan beszédeiért és egy Asszonyt paráznságra való késértéséért Házamnál privata poenitentiát tartott 's absolváltatott három Érdemes Elöljárók jelenlétében”<sup>74</sup>

5. „1815. die 24. Maji. Szalai Susanna most másodsor paráznságba esvén. Most a templomban penitentziált, de Siket lévén nem hallotta a kérdést és nem is felelt semmit. Azért is el botsáttatott.”<sup>75</sup>

6. „1808. die 13. Aug. Pósa Panda a' ki már sok ízben peniteált, most is Szépes Ferentzel való paráznságáért és ezzel együtt Fazekas Ilona és Fazikas Miskával való paráznságáért a' Templomba peniteát tartottak.”<sup>76</sup>

Pósa Panda az akkori Szentmihálynak olyan jeles alakja volt, hogy az emléket még ma is őrzi egy népi szólás-mondás. Közismert parázna, aki lépten-nyomon vétkezik és vezekel. Nagyon sokszor találjuk a deliquensek között. Az akkori pap be is írja: „egyszer... majd „hatszor”, ettől: „sokszor”, később már: „számtalanszor”. A világi hatóság is bünteti. Megkorbácsoltatja vasárnapi templom előtt nyilvánosan. Mikor a deresről le száll, fogja két kézzel a farát és sírva méltatlankodik: „Hát mán evvel se' rendelkezhetek?” Azóta mondják Szentmihályon, ha valaki nem ura valaminek: „Nem rendelkezik véle, mint Pósa Panda a magáéval”.

7. „1801. die 13. Nov Fitos Ersók paráznságáért gyermek ágyában a Háznál előttem különös peniteát tartott.”<sup>77</sup>

8. „1781. die 31. Maji. Sajti István paráznságáért a Templomba penitentiát tartott. Azt vallotta, hogy még nőtlen korába volt közü Nemes Györgynével a' ki már most Horváth Mátyásné. Az pedig esküvéssel eltagadta: azért a' külső Törvény tévő Széken absolváltatott és Ekklésiát nem követett.”<sup>78</sup>

9. „1786. die 31. Maji. Vajda Ferentz if Molnár György, Kovács István, Aranyi István, Nácsa János és Halmágyi Péter néhai Ráduly Ferentznel való paráznságokért, mind a' hatan egyszersmind poeni-

<sup>72</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 244. l.

<sup>73</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 239. l.

<sup>74</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 227. l.

<sup>75</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 231. l.

<sup>76</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 239. l.

<sup>77</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 243. l.

<sup>78</sup> Ref. egyh. prot. 1772. 232. l.

tentiát tartottak és absolváltattak.” N. B. Ráduly Ferentz né halálos ágyába vallott ezekre és ott tartott poenitentiát.”<sup>79</sup>

10. „1801. die 16. Xbris. Bódor János Mihályi Gyurkánéval való paráznságáért és Pandur Balog András a’ Sidó szolgálójával való tisztátalanságáért a’ Templomban mindketten együtt az Istent és az Ekklát megkövették.”<sup>80</sup>

11. „1806. Xbris 17. Bunda Mihályné Leánya Lovas Erzsébet Perjési Jánossal való paráznságáért már most 2-szor követett Ekklát a — Temp-lomba: Ott állott Ötvös Persi mint parázna de ezzel Sikettsége miatt nem lehetett beszélni”. (A bűnözésben Ötvös Persinek Juhász Balog István volt a párja, aki 11 nappal előbb, dec. 6.-án tartott penitentiát.”)<sup>81</sup>

12. „1790. die 9- Julii. Kis bíró Molnár János Vén ember Balog Sárával való paráznságáért penitentiát tartott ’s absolváltattott.”<sup>82</sup>

### GYERMEKVESZTÉS

Az 1769. évben egy „királyi parancsolat” jelent meg a gyermekvesztések megakadályozása céljából. Ezt a megye is megújította 1781-ben. Lényege az volt: „Hogy a gyermekvesztések eltávoztassanak, a megesett foemini sexus (női nem) szabad személyek sem civiliter (polgárilag, világi úton) sem Ecclesiaticae (egyháziilag) meg ne büntetessenek, de úgy, hogy mihelyt teherbe esnek az ilyenek magokat előre a Magistratusnak bejelentésük”.<sup>83</sup> Azt hiszem, hogy ennek a rendeletnek senki sem tett eleget és így nem sikerült a gyermekvesztéseket megakadályozni. Itt különben sem lehetett gyakori. Erre lehet következtetni abból is, hogy 16 éven át két esetről szól az írás. Ezek közül sem lehetett egyet bizonyítani. A másiktól ezt mondja a község jegyzőkönyve: „K. Pethe Sára gyermek vesztésbe kapattatván utól, el záratott és ezen iszonyú történet Tettes (tekintetes) Járásbeli Fősbíró úrnak meg küldetett Dec 8-kán”.<sup>84</sup>

Az 1841. év szeptember 26-án az egyház átírt a községi előjárószághoz egy ilyen ügyben. Eszerint Mészáros Susánna az előbbi évben „terhesnek állítottott, de terhétől a Nyírbe lett időzésekor meg szabadult gyanússá tette magát, e dolog nyilván valóvá leendő hozatalára a Bírák felszólítottak: — Ezenn tudósítás következtében uradalmi számtartó Nztés (nemzetes) Németh Sámuel úr tudósítottott, hogy szolgálatjába lévő Mészáros Susánát, ki gyermekvesztéssel vádoltatik, ki halgatás végett küldené a Bírák eleibe ki is sem nem válaszolt, sem cselédjét ki nem adta”. A nemesi rendhez tartozó számtartó ellenállásával így megakadályozta a tényfelderítést s így nem lehetett az ügyet kivizsgálni.

<sup>79</sup> Ref. egyh. prot. 1737—1790. év.

<sup>80</sup> Ref. egyh. prot. 1737—1790. év.

<sup>81</sup> Közs. jzkv. 1844. 18. it.

<sup>82</sup> Közs. jzkv. 1839. 84. hat.

<sup>83</sup> Sőrés: Sztm. t. 156. l.

<sup>84</sup> Közs. jzkv. 1839. 20. hat.

## HAMIS VÁDASKODÁS

Ritkán előforduló bűneset volt ez, mert 16 évről csak háromról beszélnek a régi írások. A régi Szentmihályon akkor ez nem volt megszokott és megisméltendő. Egy eset ez volt:

„B. Nagy István hamis vádaskodás miatt, becsületsértésért az úrasztalától — míg töredelmes szívvel poenentiát nem tart — eltiltatott, s ünnepi napon a rajta a templom előtt véghez viendő 20 páltza ütésekre ítéltetett a presbyterium által.”

## KÓBORLÁS

Az 1813. év szeptemberében kiadott rendelet szerint: „... elhatalmazott ezen Helységben a tolvajlás... ezeknek meggátlására a közönséges bátorság fenntartására és a lakosok nyugodalmára” ... rendeli a következőket:

1. Minden este 8 órakor harangszó által fog jelentetni, hogy minden ember a maga házához takarodjék”. (Innen ered az esti harangozás „takarodó” neve. Ezzel szemben a hajnali a „bolygó”).

2. Hogy ezen harangozás után senki sem az utzán se a kerteken lámpás nélkül járkálni ne merészeljen.

3. Hogy aki ezen parancsolatot által hágja, akármilyen rendű, rangú és állapotú ember légyen is az, ... el fog fogattatni, a Helység házához kísértetni és ott az egész éjszakát mint árestans fogja eltölteni; másnap pedig megvizsgáltatván, hogy hol és mibe találtatott, cselekedete szerint fog büntetődni, és ha szinte semmi rosszba nem találtatott volna is, de már csak ezen parancsolatnak átalhágásáért is 30 krajcárra büntetődik”.<sup>85</sup>

Ennek a helyi rendelkezésnek az alapján 1840. február 13-án „Cs Nagy András fia Sándor több ízbeli éjjeli kóborlásért 6 páltza ütésekkel fenytetett meg”. (62. határozat). Az 1843. év december 20-án „Törvényes ülésbe panasz tétetett, hogy Turóczi János urasági bojtár többször találtatott az éjjeli örök („patrók”) által tiltott óra után, de most legközelebb gyanús helyen fogattatván el, 12 páltza ütésekre ítéltetett, melyet el is kapott — Egyszersmind megintetett, hogy többször meg találtatik 24 páltzát fog kapni.” (9. határozat). Majd 1846. december 24-én „Gémes Jakab, Szendi András és Bódor Gábor, mint éjjeli kóborlók és a Rósási kortsmába erőszakoskodók 12 páltzaütésekkel fenytettek. (6. határozat.)

A XIX. század közerkölcsiségével kapcsolatosan írja ezeket Sörös: „Rontó hatással volt továbbá a közerkölcsiségre, vallásosságra, a jobbágyi szolgálatoktól egészen elszokott lakosoknak a jelen helyzettel való elégtelensége. Ama deresen való botozás, míg a félénkeket és gyengébbeket szolgálai megalázásra, — addig a bátrabbakat további engedetlenségre, sőt néha makacsságra is vezette.”<sup>86</sup>

Sörösnek a megállapításai találóak. Ugyanis a község a XVII. és XVIII. századon át jobbágyi szolgáltatásokat nem adott a földesúrnak, mert megváltotta azokat évről-évre pénzzel, szerződés alapján, tehát taxás helység,

<sup>85</sup> Sörös: Sztm. t. 160. l.

<sup>86</sup> Sörös: Sztm. t. 161. l.



illette mezóváros volt és szabadabbnak érekte magát századokon át. Az 1809. évtől kezdődően azonban már nem tudtak megegyezni a taxára vonatkozóan a földesúri családdal. Robotos jobbágysorba kerültek és nem voltak elégedettek a jobbágysorban. A deres árnyékában még ellenállóbakká váltak. Örökös lett a nyugtalanság és megszűnt az addigi viszonylagos fegyelmezettség is. A 48-as szabadságharcig meg-megújult az ellenállás és a hatalommal való szembeszállás. Ez meglátszott a közrenden is. Az 1848. évi szabadságharc jöttével fellélegzett és lelkesen hozta meg a maga áldozatát a különböző csatatereken, mert el akarta seperni a rosszat és fiai áldozatával ki akarta érdemelni a szabadságot, mert rab nem akart lenni tovább.

*Gombás András*

## DELITTI E PUNIZIONI NELL' ANTICO SZENTMIHÁLY

In ogni tempo la società giudicava la gravità dei misfatti secondo la concezione sua e del suo tempo, ed anche l'opinione dei diversi strati sociali faceva delle differenze. In molti riguardi il popolo qualificava certi delitti in modo differente dalle autorità e da altri strati sociali. Così avveniva anche a Szentmihály (San Michele), l'antico villaggio della regione di Szabolcs. Partendo dal materiale scritto di 16 anni consecutivi del secolo XIX., ma facendo anche uso di annotazioni dei secoli XVII. e XVIII. il lavoro di ricerca fa conoscere quei delitti e le loro punizioni che secondo la concezione del tempo offendevano il sistema morale del mondo.

Tanto le autorità civili quanti quelle ecclesiastiche cercavano di spaventare la gente per prevenire la perpetrazione dei delitti. Repulsiva era per esempio la vista della forca, in piedi ancora alla fine del secolo XVIII., come pure quella della berlina e dei ceppi o ferri. Scopo preventivo avevano anche le punizioni umilianti, così l'esposizione nelle barline, il collare di ferro (jugum), la vergata, la bastonata che nel maggior numero dei casi si applicavano pubblicamente, spesso di domenica o di festa alla vista della gente che usciva in massa dalla chiesa. Pure a scopo di prevenzione chiedevano l'"alba", il "reversale, agli stranieri che volevano stabilirsi nel paese, anche da malfattori che avevano già commesso un delitto e vi erano ricaduti, per impedire nuovi falli. Tanto le autorità civili quanto quelle ecclesiastiche avevano i loro organi incaricati della ricerca dei malfattori e del chiarimento dei delitti. I capi civili del comune avevano i loro "armati" (littori) con a capo il capitano mentre l'autorità ecclesiastica (calvinista) aveva gli adetti dell'"Ecclesia" ed il curatore. Da tribunale civile che emetteva le sentenze funzionava il "consiglio legale", presieduto dal suo tenente, organo giudiziario della Chiesa era invece il consistorio, composto del curatore e tre preposti, più tardi presbiteri, a capo del quale stava il predicatore. Le condanne si pronunciavano dopo dibattiti formali destinati a chiarire i fatti. Punizioni erano umiliazioni di effetto morale, discipline corporali, multe, prigionia. In aggiunta anche il tribunale civile si pronunciava sulla durata della penitenza pubblica e sulle domande di perdono della Chiesa. Se il delinquente apparteneva alla nobiltà, il corpo